

PULA IMVULA

GROWING FOOD • PEOPLE • PROSPERITY

DIHWAI DI NYEHELA ho feta tlhahiso

DIHWAI TSE NTLE DI HLAHISA BONGATA BA DIJO TSE NTLE LE TSE DING TSE NGATA TSA BOHLOKWA. DIHWAI DI HLOKOMELA MOBU, DI BABALLA MEHLIDI YA METSI LE TSE PHELANG TSA NAHA, MME HO FETA MONA, DIHWAI KE BAHLOKOMEDI BA TLHAHO.

Dihwai di kenya letsoho haholo bophelong ba setjhaba. Ke etetse dibaka tse ngata, mme ke kopane le dihwai tse ngata ha esale ke sebetsana le Ntshetsopele ya Sehwai sa Grain SA. Taba e ileng ya mmakatsa haholo ke dihwai tse ngata tse keneng ka setotswana setjhabaneng sa selehae ka mekgwa e mengata, mme di a thusa, di kenya letsoho nthong tse ngata ... hape di thusa ka tse ngata bophelong ba setjhaba.

Jenny Mathews, Mophehisi ho tsa Pula Imvula. Romella emeile ho jennymathews@grainsa.co.za

Ha ho motho ya ka phelang a le mong, a itshehlile thajana. Ha ho motho ya ka reng dihwai di kene kgwebong molemong wa tsona di le nnotshi. Dithuso tsa dihwai tsa rona di akaretsa meaho ya dikereke le dikolo, le thuso mabapi le masaka a dikgomo tsa setjhaba le tse amanang le metsi a nowang, ho tsehetsa dihlopha tsa bolo, mme ho feta mona, e mong

LENTSWE LA...

Derek Mathews

SEHLOPHA SA PULA IMVULA SE ILE SA QO-QA LE MODULASETULO E MOTJHA WA GRAIN SA, DEREK MATHEWS. RE MMO-TSITSE HORE HOBANENG A NAHANA HORE DIHWAI DI TSHWANETSE HO BA DITHO TSA MOKGATLO O KANG WA GRAIN SA. SEO A IENG A SE BUA KE HORE: 'JWALE, LE HO FETA PELE, TABA YA BOHLOKWA HA SE FEELA HO BA SETHO, EMPA KE HO KENYA LETSOHO MESEBETSING YA GRAIN SA!'

Tabeng ya pele, mphe monyetla ona ho fetisetsa diteboho ho dihwai tsohile tsa Grain SA tse behileng tshepo ya tsona ho nna hore ke be Modulasetulo e motjha wa tsona mmoho le Ramodisa Monaisa le Richard Krige bao e leng batlati. Ke behile ihlo la ka nakong ya ka ya mosebetsi hammoho le diqholotsong tsohile tseo re tla shebane le tsona re le mmoho. Re phela 'dinakong tse fapaneng'. Ke nakong ena eo dipolotiki di ferekanyang, mme di bileng di tshwenyang. Mmoho le diqholotsa tse na ke sewa sena se matla sa *coronavirus* – ho bonolo ho imelwa ke ntho ena ka hohleohole. Empa le ha ho le jwalo ... re le dihwai le bahlahisi ba dijo, re tlamehile ho etsa mesebetsi ya rona ya letsatsi le letsatsi – hobane re a tseba hore hona ke bothata boo re tshwanetseng ho shebana le bona hore re phele.

Bongata ba rona re sitwa ho baleha mosebetsi wa rona – hobane mosebetsi hantlentle ke moo re dulang teng. Ka hoo, re tlamehile ho etsa sohle se matleng a rona ho boloka malapa a rona le basebeletsi ba rona ba bolokehile ka hohle ka moo re kgongang ka teng. Ha e le mona marata a le mangata mabapi le kokwanahloko ena, kopo ke hore re ele hloko keletso ya babusi ba rona le ho latela ka hloko ditataiso hore re kgone ho ba karolo ya tharollo, eseng ya bothata.

Re boetse re shebane le sehla se setjha sa kotulo, mme re motlotlo ka sehla se setle sa lehlabula le tebello ya kotulo e ntle. Ho ya pele Grain SA e tla be e tsepamisitse maikutlo temong e tshwarellang le e nang le moputso. Ke a tseba ka moo ho leng boima ka teng ho dihwai tsa rona tsa dijothollo ho tshwara dikgwebo tsa tsona nakong eo ditheko tsa tse kenngwang mobung di phahameng hakana, mme ditheko tsa dijothollo tsona di leng tlase hakana. Ha eba re sitwa ho phela ka mokgwa o tshwarellang temong, re tshwanetse ho etsa ntho e nngwe e fapaneng le temo.

Ke a o kopa ho ba le tiisetso, Grain SA e mona ho o thusa ka mokgwa o mong le o mong o kgonehang. Re kgona ho rarolla feela mathata ao re tsebang ka ona. Ka hona, ke boikarabelo ba rona ho dula re tsebisa ba Grain SA ka mathata le diqholotsa tseo re shebaneng le tsona. Re o lakaletsa mahlohonolo a sehla sa kotulo. Takaletso ya ka ke hore o nafefewe ke ditholwana tsa mofufuto wa phatla ya hao sehleng sena. Kgotsa! ■

Dihwai di nyehela ho...

wa dihwai ho la Foreisetata e ka Botjhabela o ne a bile a na le seholpha sa dilwani tsa makotofa moo batjha ba fumanang sebaka sa ho etsa ho itseng mafelong a beke. Dihwai di na le seabo sa bohlokwa ditjhabaneng tseo di phelang ho tsona.

MOHLOKOMEDI WA MOBU

Sehwai hantlentle ke mohlokemedi wa mobu. Sebaka sa pele moo sehwai se etsang phapang teng ke mobung. Dihwai di jere boikarabelo ba ho sebedisa mehlodi wa tlhaho ka mokgwa o bohlale, o tshwarellang. Hona ho bolela hore tshebetso mobung e tla nne e tswele pele ho tloha molokong ho ya ho o mong. Mohlala, Phoso e kgolo ke ho ntsha tsa bohlokwa mobung, mme ho sa kgutlisetswe letho ho ona. Hona ho bolela ho hlokomela mobu hore o nne o kgone ho hlahisa dijo le dilemong tse ngata tse tleng.

Ha ho sehwai se tla jala sejothollo se le seng ho-ya-ho-ile, empa sehwai sa bohlokwa se etsa disampole tsa mobu le ho kenya manyolo, ho jala dijothollo tse tshireletsang le ho nontsha mobu, kapa ho sebedisa mokgwa wa phapantsho ya dijothollo ka sepheo sa ho ntlatfatsa le ho nontsha boemo ba mobu. Dihwai tsa makgonthe ke tse hlokometseng mobu kajeno le hosane. Ha se borakgwebo ba kajeno feelsa, empa ke ba shebelang dintho pele. Rona re bahlokemedi ba mobu, mme re leka ho fumana mekgwa ya ho kenyelsetsa ba bang ba setjhaba, haholoholo batjha, e leng bona bahlokemedi ba hosane, hore ba ele hloko tikoloho ya temo.

TEMU E KA MATLAFATSA IKONOMI YA SELEHAE

Dihwai di fetisetsa dijo, tshwele le mafura mmaparakeng; empa di boetse di etsa menyetla ya mesebetsi ho basebeletsi ba mapolasing le ba dinako tse itseng, e leng bona ba boetseng ba sebedisa tjhelete ya bona ho matlafatsa le ho hodisa dikgwebo tsa selehae.

Ke dumela hore re tshwanetse ho bona mesebetsi ya selehae ya temo e ntse e eketseha le ho feta. Ke bolela hore tse ding tsa dihwai di ka nna tsa hlahisa dijo haholo le ho feta, e leng dijo tse tla jewa ke malapa a tsona, le ho rekisa tse setseng ka mokgwa o tla kenya tjhelete. Ruri kaofela ha rona re tshwanetse ho hlahisetsa malapa a rona meroho e fapaneng ka nako tsa yona. Bomadimabe ke hore ho boima ho etsa phaello e bonahalang mehatong ena e fapaneng ya kgwebo, mme ke mona moo tse ding tsa dihwai di lahlehetsweng ke tshepo ya hore molemo ke ofe wa ho tswela pele ka temo.

Tse ding tsa dihwai di re ho reka lithara e le nngwe ya lebese ho tlase ka theko papisong le ditshenyehelo tsa ho fepa kgomo e hangwang letsatsi le letsatsi. Ke taba e boima ho dumela hore ka nako e telele ditshenyehelo di bile tlase tsa ho reka ditsuonyana tse tswang ka ntle papisong le tseo motho a ikgodisetsang tsona ka boyena lapeng. Ha eba tsuonyana ena e hodiswa mona lapeng, dijo tsa yona di ne di tla rekwa ho dihwai tsa rona tsa lapeng, mme mesebetsi e ne e tla ba teng e ka etswang ke batho ba rona. Kgwebo ya dikgoho ka tshehetso ya Grain SA ha esale e ntse e buisana ka taba ena nako e telele, mme jwale re na le tshepo hore diphetohoh tse itseng di tla ba teng haufinyana mabapi le bothata bona.

Re tshwanetse ho bopa ditjhabana tse mafolofolo tsa dibaka tsa mahaeng moo mesebetsi ya temo e tla ba yona ya seholloho. Hona ho a kgongahala ha feela thepa e tswang ka ntle e ke ke ya hloisana le diporeisi tsa dihwai tsa rona tsa lapeng. Re tshwanetse ho bona Afrika Borwa ya mahaeng e nang le dihwai tse ngata tse nang le tjheseho, mme hape re tshwanetse ho hahamalla keketseho ya tlhahiso ya dijo tse ntle tse hlahiswang hona lapeng mona, mme di hlahiswa ke batho ba hona lapeng mona. Dijo tse itlhahisetswang lapeng mona di boloka diranta le disente ikonoming ya hona lapeng mona.

Temo ha se feels ntho ya temo e kgolohadi kgwebong, empa ke ntho e tlisang phapang phepong ya malapa le setjhaba. Grain SA e dumela hore tabakgolo ha se boholo ba polasi – re thusa motho e mong le e mong ya nang le sekotwana sa tshimo, ya batlang ho ithuta haholwanyane ka temo ya dijothollo, haholoholo ka mokgwa o nepahetseng. Sepheo sa rona ke ho thusa dihwai ho fihlella kuno e ntle haholo sekotwaneng ka seng sa hekthara. Ha ho lebaka la hore hobaneng molemipotlana a sitwang ho hlahisa tsona ditone hekthareng ka nngwe jwalo ka sehwai sa polasi e kgolo – mehato ya tshebetso e tlamehile ho nepahala, mme e etswe nakong e nepahetseng.

BABUELLI HO TSA TEMO

Mmuelli ke ya ka sehloohong, motho ya buellang, ya lelekisang se setle, se nepahetseng. Dihwai tse ngata di kgathetse matla, mme di dumela hore tsona ha di na lensesw la letho. Ke ka baka lena ho leng bohlokwa hore sehwai ka seng se inehelo mokgatlo o kang wa Grain SA. Mona ke moo sehwai se lokelang ho buisana le batshwari ba mokgatlo mabapi le mathata a sona.

Ke boikarabelo ba Grain SA ho etsa bonneta ba hore dihwai kaofela di ba le monyetla wa ho fihlella katleho. Ho fihlella sena, ba beha lei-hlo ho boleng ba tse kennwang mobung, ba sheba tse sebetsanang le maemo a lehodimo, ba etsa diphiputso le ntshetsopele hammoho le ho beha leihlo malwetseng le dikokwanyaneng tse amang dijothollo tsa dihwai. Ka nako tsohle ba buisana le mmuso mabapi le maano ao ba batlang hore a fetolwe kapa a kenngwe tshebetsong. Ha eba wena jwalo ka sehwai o sa buisane le baemedi ba hao ka mathata a hao, ba tla tseba jwang ho o buella? Ke a makala hore hobaneng ha dihwai tse ngata di sa ttlelebe haholo le ho kgothaletsa kgwebo e ntle ya dikolobe, e ka kgonahalang dibakeng tseo re leng ho tsona? Botsa seo o batlang ho se botsa. Ha dintho di sa tsamaye hantle, kena ka setotswana mehatong e ka lokisang dintho. O tlamehile ho ba karolo ya tharollo le ho tiisa hore temo e fetoha lehlakore le phelang, le ntlafatsang bophelo ba mahaeng.

John Donne o kile a re, ‘*Ha ho motho ya itshehlang thajana ka boyena; motho e mong le e mong ke karolo ya lefatshe, karolo ya sehlooho...*’ Kaofela ha rona re hokahane, mme re jere boikarabelo ditjhabaneng tseo re phelang ho tsona. Re le dihwai, pitsa ya rona ke ya bohlokwa ya ho ba bahlahisi ba dijo – le ho feta pele. Ka ho kena ha lefu lena le sehloho la Covid-19 kapa *coronavirus*, ho bonahetse bohlokwa ba mosebetsi wa rona dihwai re leng bahlahisi wa dijo tse hlokwang ke malapa a rona. Re le dihwai, re tshwanetse ho tsitallela ikonomi e betere ya dijo tsa selehae, e tla re thusa ho hlahisa dijo tse

Tlhahiso ya selehae e kgothaletsa kgwebo ya selehae.

ngata le ho ba le seabo ketaneng ya tse ngata tsa tlhahiso ya dijo. Ka yona nako ena, ha ho a lekana ho re Afrika Borwa e hlahisa dijo tse lekaneng tsa batho bohole ba yona (e leng nnete) – re tshwanetse ho bua le ho batla ditharollo hore dijo di fihlellwa ke bohole, le teng ka theko e kgonahalang ho bohole, le ona mafutsana a se nang le ha e letho. Sehwai se eme se le seng, empa bohole ba jang tholwana tsa mofufutso wa sona ke ba bangata. ■

A clear vision, backed by definite plans,
gives you a tremendous feeling
of confidence and personal power.

~ BRIAN TRACY

Tshwara katamelo e sa thekeseleng

ETHATHAMONG LENA LA DITABA, RE TSEPAMISA MAIKUTLO TABENG YA TSAMAISO YA POLASI. HO IKGOPOTSA HANYANE – DIKAROLO TSE FAPANENG TSA TSAMAISO YA POLASI KE TLHAHISO, HO REKA, MMARAKA/PAPATSO, TAOLO YA DITJHELETE, TSAMAISO (OFISI), MEHLODI YA BATHO, DIKAMANO TSA SETJHABA, TSAMAISO YA MARUO LE THEPA HAMMOHO LE TSAMAISO KA KAKARETSO JWALO KA BOPHELO BO BOTLE MOSEBETSING LE BOIPABALLO.

Le hoja ditaba tsena di bolelwa di arohane, empa di a amana, mme le hoja mohlomong o shebane le taba ya tsamaiso (moralo, tlhophiso, ho kanya tshebetsong, le/kapa ho laola) sebaka se itseng, hantlentle o tla be o ntse o tsamaisa le ho laola a mang a mahlakore ana. Mohlala, ha o ntse o sebetsana le tsamaiso ya tlhahiso, o tla be o bile o shebane le tsamaiso ya ditjhelete, e leng yona ntlhakgolo ya rona ditabeng tsena.

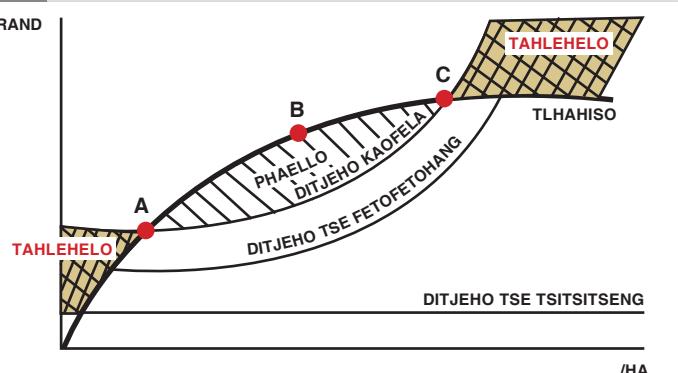
Hore o be sehwai sa makgonthe, o tlamehile hore nakong e telele o etse phaello ka ho sebetsa ka mokgwa o tshwarellang. Hona ka bogkutshwanyane ho bolela hore o tshwanetse ho hlokomela tikoloho le mehlodi e meng ya kgwebo ya hao ka ho sebedisa mekgwa ya temo e baballang. Mekgwa ena ya temo ke yona tabakgolo eo re shebaneng le yona nakong ya jwale dikgatisong tschole tsa rona tsa temo. Hopola, phaello e bolela ditshenyehelo kaofela tsa hao nakong ya selemo sa ditjhelete (ho kenyelitwa ditshenyehelo tsa hao tsa porafete) tse tlamehileng ho ba ka tlase ho makemo kaofela a hao nakong ya selemo sa ditjhelete kapa phaello = tjhelete e kenang - tjhelete e sebeditseng. Ditjeho di hlophiswa e le tse tsitsitseng, tse ka hodimo hammoho le tsa tlhahiso. Ka tlwaelo toboketso haholoholo e shebane le ho fokotsa ditjeho tsa tse kennwang mobung ha tse ka sehloohong le tse tsitsitseng di sa behwe leihlo haholo.

Ditabeng tsa rona tsa nako e fetileng, re buile ka mekgwa ya ho ekesta tjhelete e kenanang le ho fokotsa e tswang, hore phaello e be teng. Empa meedi e teng mabapi le phokotseho ya ditjeho, haholoholo tsa tse kennwang mobung. Ha re sheba ka lehlakoreng la ditjhelete o ka nna wa fokotsa ditjeho tsa hao tsa tse kennwang mobung hore o kgone ho etsa phaello, empa o ka nna wa fihla moo kuno ya hao e ka nnang ya o beha ka mosing. Ha re sheba ka lehlakoreng la tlhahiso, o ka nna wa sebedisa tse ngata tse kennwang mobung, mohlomong ka ditjeho tse phahameng moo o shebileng ho eketsa kuno ya hao, empa o ka nna wa iphumana o le boemong boo kuno ena e phahameng e seng e sa hloke ditshenyehelo tsena tse phahameng tsa tse kennwang mobung. Maemo ana a mabedi a se a pakilwe ke phuputso e seng e entswe, mme a ama mofuta o mong le o mong wa temo. Tshwaetsa ena e bontshwa ka mothinya/kobeha wa tlhahiso. Sheba **Kerafo ya 1.**

1

Ho sotheha ha tlhahiso ho supa ditjhebahalo tse pedi.

RAND

4

MADE POSSIBLE BY
THE MAIZE TRUST

Marius Greyling, Mophehisi
ho tsa Pula. Romella emelle
ho mariusg@mcgacc.co.za

Ho bokella mothinya ona kapa ho kobeha hona, direkoto tse nepahtseng di a hlokahala. Ntlheng ya A ke moo ho sebedisitsweng manyolo a manyane haholo, mme ke ka hoo kuno e leng nyane haholo, mme tahleheleng ya C teng, ke moo ho sebedisitsweng tse kennwang mobung ho feta tekano, e leng moo kuno e bileng tlase haholo. Ka hoo, kaekae mahareng ke moo o tla etsa phaello e phahameng – ntlheng ya B. Ho hahamalla kuno e phahameng, o habile phaello e phahameng, ha se mohato o nepahetseng. Tlwaelo ena – kuno e phahameng ka ho fetisisa – e tla nne e behe e nngwe kapa tse ding tsa mehlodi ya hao ka mosing, jwalo ka mobu, metsi kapa makgulo a ho fusida. Mme ha se ntho e tshwarellang nakong e telele.

Katamelo e tlwaelehileng ya dihwai ke ho leka ho tshwara temo ka mokgwa o betere ho feta nakong e fetileng hore o eketsa phaello ka, mohlala, ho fumana ditheko tse phahameng. Ka bomadimabe, dihwai hangata di amohela feela poreisi eo di e fumanang. Le ha ho le jwalo, ka ho eketsa kuno yuniteng ka nngwe ya tlhahiso ya dihlahiswa tsa hao hammoho le ho eketsa boleng ba dihlahiswa tsa hao, o ka nna wa hatela pele hantlenyana.

Phuputso e entsweng ke Hughes le von Broembsen jwalo ka ha e tlalehilwe koranteng ya beke le beke ya Molemi e leng *Farmer's Weekly* ya la 22 Hlakola 2019 mabapi le ketane ya ditjeho ho tse kang lamuni, lemone le morara ho tloha ho mohlasisi ho ya ho moreki e tiisitse hore boleng ba kuno le sehlahiswa di ama phaello ya polasi ho feta eng kapa eng e leng teng. Re ka nna ra akaretsa ka ho re hona ho bonahala mefuteng yohle ya temo. Ka bobedi dinttha tsena di laolwa haholoholo ke sehwai ka bosona, mme di laola katileho kapa ho hloleha ha kgwebo ya polasi. Ho ya ka dihlahiswa tsa hao, kenyelitza hona tshebetsong e tshephalang ya hao, o ka iphumanelo moqhaka dithekong tse tlwaelehileng. Taba ya bohlokwa ke hore dihwai di se ke tsa tshwenyeha haholo ka poreisi, empa di ntlafatse tsamaiso ya tlhahiso ya tsona.

Tlhahiso e etswang ka bohlale ke yona e kgannelang phaellong. Jwalo ka ha sehwai se na le taolo tabeng ena ho ena le ditjehong le dithekong, hona ho lokela ho ba ntlha ya sehlollo ho sehwai. Ka bala lena, dihwai di tshwanetse ho phehella tabeng ya ho eketsa phaello ya tsona ka ho matlfatsa tshebetso ya tsona, e leng ka ho kanya lehetla ka matla tshebetsong ya tsona ya tlhahiso – kunong, boleneng le phepelang e tshephalang. Empa tabakgolo hape, le ho leka ho fokotsa ditjeho jwalo ka ha re boletse kgatsong ya rona ya nako e fetileng.

Hopola hore lona dihwai le bapala papadi ya tjhelete, mme bohlale bohle ha bo thuse letho ha eba bo sa sebediswe ka nepo. Sekgahla sa tjhelete diqetong tsa tsamaiso se tlamehile ka nako tsohle ho kgema mmoho le diqeto tse nepahetseng mabapi le ditjhelete. Mahlakore ohle a tsamaiso a hokahane mmoho, mme kaofela a na le kgahlamelo phaellong e tla dula e ntse e le teng. Ha eba rona re le dihwai re tsepamisa maikutlo ho feta tekano tsamaisong ya ditjhelete, hona ho ka nna ha beha tlhahiso ka mosing. Le teng ha eba ho ka tsepamisa maikutlo tabeng ya tlhahiso feela, hona ho ka nna ha beha ditjhelete (phaello) ka mosing. Taba ya bohlokwa ke tekano ya mahlakore ana a mabedi!

Thuto – tekatekano e tlamehile ho ba teng mahlakoreng ohle a tsamaiso ya kgwebo ya hao – wena sehwai, bula mahlo! Eba manjara wa sebele kgwebong ya hao! Ke phetho! Ke tu! ■

MANYOLO ka mora tjhai e kgolo

SEHLA SA TLHAHISO E KGOLO SA 2019 HO ISA HO 2020 SE BONAHETSE MABATOWENG A MANGATA A TLHAHISO HOBANE KOMELLO E DIEHISITSE HO JALA NAKONG E NTLE. DIBAKA TSE DING DI BILE LE PULA E TLWAELEHILENG QALEHONG YA SEHLA, MME KA HOO, DIHWAI DI KGONNE HO JALA DIJOTHOLLO KA NAKO HO FIHELLA KUNO E PHAHAMENG.

Dipula tsa morao tse ntseng di na nakong ya mohato wa ho etsa mahaba di tla qetella ka ho etsa mahaba a fetang a tlwaelo, mme masimo a mang ona a tla etsa rekoto ka dijothollo tsa poone, nawa tsa soya, soneblomo le dijothollo tse ding. Makgulo a nako tsophile le makgulo a tefé ya selemo le selemo a tla ba le jwang bo fetang ba tlwaelo le tlhahiso e phahameng ya peo.

Dibaka tse ding di kgonne ho jala karolong ya ho qetella ya Pudungwana le mathwasong a Tshitwe. Le hoja dijothollo tsena di bona-hetse e le tse tla hola hantle haholo nakong ya Hlakola le Hlakubele 2020, kuno tse qetellang di tla angwa ke kgaello ya mofuthu o phahameng. Kuno e tla tswela pele ho angwa hampe ke bolelele ba maemo a kupeditseng a lehodimo, a bang teng mabatoweng a mang nakong ya mohato o hlokolosi wa ho tlatsuwa ha peo.

TEKANYETSO YA LENANEO LA MANYOLO LE KUNO E QETELLANG

Ka mora dipaterone tse fetofetohang haholo tsa pula le maemo a komello a bileng teng dilemong tse hlano tse fetileng, dihwai dibakeng tse ngata di ile tsa fokotsa lenaneo le kgothaletswang la manyolo a hhaisang kuno e phahameng haholo. Hona ho fokotsa kotsi ya ditjhelete tlhahisong ya sejothollo empa selemong sa pula e ntle ho ka nna ha qetella ho bakile kgaello ya menontsha e hhaisang kuno e phahameng haholo. Kgaello ya nitrogen nakong ya ho jala le ho tjha ha menontsha manyolong a sebediswang nakong ya ho jala ke tse ka lemohuwang masimong a poone nakong ya Hlakola le Hlakubele 2020. Kgaello ya sulphur e ka kgema mmoho le kgaello ya nitrogen nakong eo ho bonahalang ho sehlefala ha mahlaku pele popeho ya ho qetella e phethahetseng e fihlellwa.

Lenaneo la manyolo a masimo a mang le a mang le sejothollo ka seng se jetsweng ke dintho tse tshwanetseng ho hlophiswa hape ka hloko ka mora ho kotulwa ha sejothollo sa 2020.

Ha eba monongwaha o kotula sejothollo se seholo se sa tlwaeleheng, boiphihlelo bo bontshitse hore mebung e meng, o tla ba le mehato e tlase ya monono ka baka la ho monngwa ho sa tlwaeleheng ha menontsha sehleng sena se tlang. Masimo a mang a poone ya bokgoni bo mahareng a ka nna a hhaisa ditone tse pedi kapa ho feta dikuno tse ntle tse kileng tsa fihlellwa.

DINTLHA TSE SUPANG THAROLLO

Dihwai tsa sebele di tla lemotha ka bottalo mabapi le kgatelopele ya kgolo ho tloha nakong ya ho jala ho fihlela ho ya kotulo.

A mang a matshwao a seholoo a kgaello ao mohlomong o seng o a lemothile sejothollong sa hao sa poone e ka ba ana a latelang tlase mona.

Phosphorus

Mmala o botala bo lefifi bo sa tlwaeleheng kapa mmala o phepole wa mahlaku dimeleng tse nyane, e leng ho bakang dikotola tse kgutshwanyane mahareng le dikutu tse tshesanyane hammoho le popeho e fokolang ya seqo.

**E ngotswe ke sehwai
se behileng meja fatshe**

Nitrogen

Ho sehfefala ha mahlaku le dimela tse sa fihlelleng kgolo e tlwaelehileng, kapa ho kgineha ha kgolo, ho bonahalang pele mahlakung a kgale, moo ho bonahalang paterone ya sebopoho sa V e shebileng tlase ho ya ka bohare ba a mang a mahlaku kapa mahlakung a kgale. Hona ho bonahetse haholo ho a mang a masimo a poone sehleng sena. Dimela tse nang le diqo tse hlano le tsona di ile tsa qetella di fokoditse hona, mme di qetelletse ka diqo tse pedi kapa tse tharo tsa boholo bo fapaneng. Ipotse hore lebaka ke lefe!

Sulphur

E baka mahlaku a botala bo kganyang kapa dimela tse sehfefeseng ka mmoho le kgolo e fokotsehileng. Le hoja motho a ka nahana hore hona ho bakwa ke kgaello ya nitrogen, kgaello ya sulphur e bonahala pele mahlakung a manyane papisong le nitrogen mahlakung a kgale.

Potassium

E bonahala mahlakung a kgale ka ho sehfefala le ho shwa ha bokamathoko ba lehlaku.

Keletso ke ho sheba disampole tsa mobu tsa nako e fetileng le ho di bapisa le tshebediso ya manyolo e kgothalleditsweng hore o fihlelle kuno eo o e lebelletseng ho ya ka tshebediso ya manyolo a sebedisitsweng nakong ya ho jala kapa nakong ya ho ala manyolo hammoho le kuno e ileng ya fihlellwa.

Kgothaletso e matla ke ho etsa teko ya mehato ya sulphur le ho sebedisa motswako wa manyolo a nang le nitrogen le sulphur sejothollong sa hao se hlahlamang.

Taba e monate selemong sena ke hore hangata tse sebediswang mmoho, e leng tlhokomelo e habilweng ya dijothollo, monono, manyolo, bokgoni ba mobu, boemo ba mobu, phapantsho ya dijothollo ya nako e fetileng, mefuta ya peo e ileng ya sebediswa hammoho le tse ding tse ntle, kaofela di tla sebedisana mmoho ho o bontsha hore sekala e ka ba sefe sa ho fihlella kuno e phahameng ya poone masimong a itseng.

Boemo bo habilweng ba pH bo tshwanetse hore bo be bo loksitswe ka ditekanyetso tsa calcium le magnesium le boemo ba phosphate ya hao ho ya ka bonyane ka hodima karolo tse 25 milioneng ka mong. Diteko tse fetileng tsa mobu di tshwanetse ho bapisa le teko e entsweng kgwedding ya Phato monongwaha le ho bapisa le menontsha e ileng ya sebediswa kunong e felang e fumanwe. Tsena di ka bonwa bukaneng ya 'Fertilizer Handbook' (ISBN 0-909071-86-1), eo re buileng ka yona mangolong a rona a mang.

Ha eba lehlakoreng la ditjhelete o bile le selemo se setle, hona ho ka ba molemo nakong e tlang, e leng ho hasa kalaka masimong ha eba ho hlokahala, le ho lokisa boemo ba phosphate ha eba bo le tlase haholo.

QETELO

Sebedisa direkoto tsa hao le tseo o di hlokomseng dijothollong tsa hao mabapi le dikgaello tsa menontsha le monono wa mobu ho ntlatatsa mehato ya manyolo nakong e tlang hore o fihlelle dikuno tse phahameng ka ho fetisia, mekotla e be disabusabu! ■

TSHIRELETSO

– sheba melemo

TSHIRELETSO E NNILE YA SEBEDISWA MENGWAHA-KGOLONG KA MEKGWA LE MABAKA A FAPANENG. DILEMONG TSA KGALE, PELE NTHO E KANG TERATA E BA TENG, BATHO BA NE BA ETSA MARAKO A MA-JWE, DIFATJANA TSE TSHIRELETSANG, LE TSONA DIFORO TSE TJHEKILWENG. MATLO A MARENA A NE A POTA-POTWA KE DIFORO TSE NANG LE METSI HO A TSHIRELETSKA.

Ha re sheba morao nalaneng, ha esale ho ntse ho le teng tlhoko ya ho etsa setshireletso se bontshang meedi e itseng, ho tshireletsa dijothollo le thepa ho ba fetang ka tsela hammoho le ho laola meedi ya moo ho fudiswang mehlape teng. Le kajeno ho ntse ho le jwalo, ka lebaka le utlwahalang. Mekgwa ya rona le tse sebediswang di fetohile, empa re ntse re na le tjheceso e jwalo ya ho etsa dikarohano tse kang tsena.

DISEBEDISWA LE MEKGWA

Nakong tsa kajeno re sebedisa terata le tshepe ka ha di sebetsaha ha bonolo le ka potlako, mme disebediswa di fumaneha ha bonolo. Dihwai tse ngata di etsa moedi ka terata e hlabang ya mela e mehlano kapa e tsheletseng le ditshepe tse tsetsweng fatshe le tse sekameng ho tshehetsa terata.

Mabapi le dihuku ho sebediswa mabokose a tshepe, a hlongwang ho tshehetsa le ho tiisa terata. Mapolasi a boetse a arolwa dikarowlana ka hare, tse arolwang ka terata ya mela e mene kapa e mehlano hore baka se be teng sa mehlape le masimo. Mapolasi a sebediswang ho fudisa haholo a bile a sebedisa terata ya motlakase ho laola sebaka sa makgulo a fudiswang. Hona ho etswa ka terata e le nngwe e hokantsweng le motlakase. Mapolasi a sebetsang haholo ka mehlape e menyane jwalo ka manku hangata a sebedisa terata ya sefe bakeng sa e hlabang. Hona ho etswa ka sepheo sa ho thibela mashodu kapa eng kapa eng e ka hlaselang dinku.

TSHEBEDISO

Dikarowlana tse ka hare tsa terata e hlabang di etswa haholoholo ka sepheo sa ho laola mehlape e fulang le ho e thibela dijothollong. Phudiso e fetang tekanyo ke bothata bo boholo mona Afrika Borwa, mme ka ho laola dipaterone tsa ho fudisa, sehwai se kgona ho phomotsa dikarowlana tse ding tsa ho fudisa ka nako tse fapaneng. Ka ho etsa diphaposi kapa 'dikampo' kapa dikarowlana tsena tse fapaneng, dihwai di kgona ho laola ho fula ha mehlape le ho boloka jwang haholoholo kgwedding tsa mariha.

Mabapi le tlhahiso ya dijothollo, hangata dihwai di leka haholo ho thibela mehlape e kenang masimong a tsona. Haholoholo dikgomo ke tsona tse ka bakang tshenyo e kgolo ka ho hatakela ditlhaka nakong eo di tsamayang hara masimo. Hona ho baka tshenyo e kgolo nakong ya kotulo. Ke taba e hlokolosi haholo ho etsa tekanyetso ya boemo ba tekata tsena nakong ya ho simolla ha sehla, le ho ba le bonneta ba hore di hlokometswa hantle mabapi le ho thibela tshenyo tsa mofuta ona.

Dibakeng tsa mahaeng tsa Afrika Borwa, hona ke bo bong ba bothata bo boholo ba taolo ka ha dibaka tse ngata ha di na diterata tse tshirele-

Gavin Mathews, Kgau
tsamaisong ya tikoloho. Romella
emeile ho gavmat@gmail.com

tsang. Hangata, ha terata e kennigwa, e qetella e utsuwa kapa e senngwa. Hona ho kgathatsa matla, mme ke e nngwe ya diphephetso tse kgolo tse shebaneng le dihwai tse nyane tsa dijothollo mabatoweng ana.

Dihwai di etsa boiteko bo boholo ba ho jala sejothollo se setle empa ha nako ya kotulo e fihla, mme dikgomo di qala ho kena masimong, di baka tshenyo e kgolo. Seo ke se fumaneng ha ke sebetsa ke le motataisi mahaeng a KwaZulu-Natala ke hore dihwai di qadile ho kutula poone ya tsona e sa le pele, le pele poone e oma hantle, ka baka la ho qoba tshenyo e bakwang ke dikgomo. Hona ho bakile bothata bo botjha ba ho bola le ba hlubo ha mmoho le tahlehelo ya boima e neng e bonahala haholo dijothollong. Ena ke phephetso e kgolo, empa ke e ka rarollwang, mme ke lemo hore dihwai tsa sebele, tse entseng boiteko bo boholo le matsete di ile tsa fumana diphetho tse ntle nakong ya kotulo.

DITJEHO TSA HO KAMPELA

O le sehwai o tlameha ho bapisa ditjeho tsa ho kampela kgahlanolong le menyetla eo o tla e fumana. Ho etsa setshireletso se setjha ho ka nna ha ja tjhelete e ngata. Ho etsa setshireletso sa dimithara tse 1 000 kapa kilomithara e le nngwe ya terata e hlabang, e kampelang, o ka nna wa lefa tjahale e ka etsang R10 000. Hona ho ka nna ha kgathatsa matla ka ha letsete lena le dutse mane masimong, le sa tshireletswa. Le ha ho le jwalo, ho teng mekgwa ya ho fokotsa ditjeho tsena o ntse o tshireleditse dijothollo tsa hao. O ka nna wa fumana terata e kampelang, e seng e ile ya sebediswa; o ka nna wa ike-tsetsa malebaleba a ho ikgaolela dipalo tsa hao tsa tshepe. Ha ho hlokahale hore ho be hotle hakaalo; tabakgolo ke ho etsa se ka phethang mosebetsi.

Ha o etsa boiteko ba ho etsa moedi o potapotileng dijothollo tsa hao, ruri o tla una ditholwana tsa mofufutso wa hao ha nako ya kotulo e fihla. Ha poone ya hao e omme hantle, e tla ba boimanyana, kotsi ya ho bola le ho etsa hlubo e a fokotseha, mme o tla kgona ho fepa diphoofolo ka ditlhaka tsa hao ka mora kotulo.

Ha se ka mehla terata e tshireletsang e leng e phethahetseng ka ho fetisia ka nako tsohle. E bile leeto le lelelele hore re fihle mona moo tse sebediswang di leng teng. Le ha ho le jwalo, ntho e nngwe le e nngwe e hloka ho elwa hloko, ho ntlafatswa le ho hlokomelwa. Ntho e nngwe le e nngwe e hlokometsweng e tshwarella nako te teletsana. Iphe nako, mme o sebedise nako eo masimong a hao, mme o lokise moo terata e senyehileng teng hore o tle o kgole tholwana tsa tshebetso ya hao. Letsete ka leng le ka tshireletsa letsete la hao le leholo, e leng peo e leng mobung. Phiri ho phela e diretsana! ■

Tjhai e ntle ya poone e a tla

SEHLA SA 2019 E BILE SE BOIMA HO DIHWAI. KOMELLO E BILE BOHOLONG BA DIPROVENSE MOO TJHAI E BILENG SIYO TENG. SEHLA SE SETJHA SE QADILE HANTLE KAROLONG TSA KA BOPHIRIMELA TSA NAHA MOO DIJOTHOLLO DI BONAHETSENG DI LE NTLE. EMPA KAROLONG TSE DING TSE KA BOTJHABELA TENG PHAPANG E BILE KGOLO. MABATOWA A MANG A ILE A HLASELWA KE KOMELLO E ILENG YA BEHA DIJOTHOLLO KA MOSING.

Ho ya ka pehelo ya Komiti ya Ditekanyetso Dijothollong, tlhahiso ya poone e lebelletswe ho etsa ditone tsa dimilione tse 14,809, e leng ho ka etsang diperesentse tse 1,71 ho feta ka moo ho neng ho lepilwe ka teng ka ditone tsa dimilione tse 14,560, moo tjhai e neng e lebelletswe ho ba ditone tse 5,67 hekthara ka nngwe.

Ikageng Maluleke, Setsebi ho tsa tlhahiso temong, Grain SA. Romella emeile ho ikageng@grainsa.co.za

Keketseho tse kgolo di lebelletswe haholo diprovenseng tsa sehlooho tsa North West, Foreisetata le Mpumalanga, moo ho lebel-letseng diperesente tse 83% tsa poone.

Ho ya ka tjhebelopele ya tlhahiso, poone e tshweu e lebelletswe ho ba ditone tsa dimilione tse 8,523 ka kuno ya ditone tse 5,27 hekthara ka nngwe, ha poone e tshehla yona tjhebelopele ya tlhahiso ya yona e tla ba ditone tsa dimilione tse 6,286 ka kuno ya ditone tse 6,32 hekthara ka nngwe. Hona ho bolela keketseho ya diperesente tse 31 tsa tlhahiso papisong le sehleng se fetileng. Keketseho tse kgolo di lebelletswe haholo diprovenseng tsa sehlooho tsa North West, Foreisetata le Mpumalanga,

1 Phepelo le tlhoko ya poone.

	2019/2020	2020/2021
Phepelo	Ditone	Ditone
Thepa e simollang	2 663 086	1 082 643
Thomello ya mohlahisi	10 761 000	14 229 350
Tse kenang	545 000	80 000
Tse tsamaiswang e sa le pele	15 057	0
Tse fetang tekano	22 000	24 000
Kaofela tse fepelang	14 006 143	15 415 993
Tlhoko		
Tlhoko ya selehae	11 178 500	11 464 000
Thomello ka ntle	1 745 000	2 560 000
• Dihlahiswa	355 000	350 000
• Poone kaofela	1 390 000	2 210 000
Tlhoko kaofela	12 923 500	14 024 000
Thepa e qetellang (30 Mmesa)	1 082 643	1 391 993

Mohlodi: Grain SA, NAMC, 2020

*Dintlha ka la 31 Hlakubele 2020

PULA IMVULA

Bahlophisi

GRAIN SA: PRETORIA

PO Box 74087

Lynnwood Ridge

0040

■ 08600 47246

■ www.grainsa.co.za

MOHLOPHISI WA PHATLALATSO

Liana Stroebel

■ 084 264 1422 ■ Ofisi: 012 943 8252

■ liana@grainsa.co.za

MOSEBETSIMMOHO KGATISONG

INFOWORKS

Johan Smit ■ Ingrid Bailey ■ Marisa Fourie

■ 018 468 2716 ■ johan@infoworks.biz

Lenaneo la Grain SA

la Ntshetsopele ya Molemi

BAHOKAHANYI BA NTSHETSOPELE

Johan Kriel

Foreisetata (Ladybrand)

■ 079 497 4294 ■ johank@grainsa.co.za

■ Ofisi: 012 943 8283

Jerry Mthombothi

Mpumalanga (Nelspruit)

■ 084 604 0549 ■ jerry@grainsa.co.za

■ Ofisi: 012 943 8289 ■ Smangaliso Zimbili

Jurie Mentz

Mpumalanga/KwaZulu-Natal (Louwsburg)

■ 082 354 5749 ■ jurie@grainsa.co.za

■ Ofisi: 012 943 8218

Graeme Engelbrecht

KwaZulu-Natal (Dundee)

■ 082 650 9315 ■ graeme@grainsa.co.za

■ Ofisi: 012 943 8287 ■ Nkosinathi Mazibuko

Luke Collier

Eastern Cape (Kokstad)

■ 083 730 9408 ■ luke@grainsa.co.za

■ Ofisi: 012 943 8280 ■ Luthando Diko

Liana Stroebel

Western Cape (Paarl)

■ 084 264 1422 ■ liana@grainsa.co.za

■ Ofisi: 012 943 8252 ■ Hailey Ehrenreich

Du Toit van der Westhuizen

North West (Lichtenburg)

■ 082 877 6749 ■ dutoit@grainsa.co.za

■ Ofisi: 012 943 8290 ■ Lebo Mogatlanyane

Cwayita Mpotyi

Mthatha

■ 078 187 2752 ■ umthatha@grainsa.co.za

■ Ofisi: 012 943 8277

PULA/IMVULA E FUMANEHA

KA DIPUO TSE LATELANG:

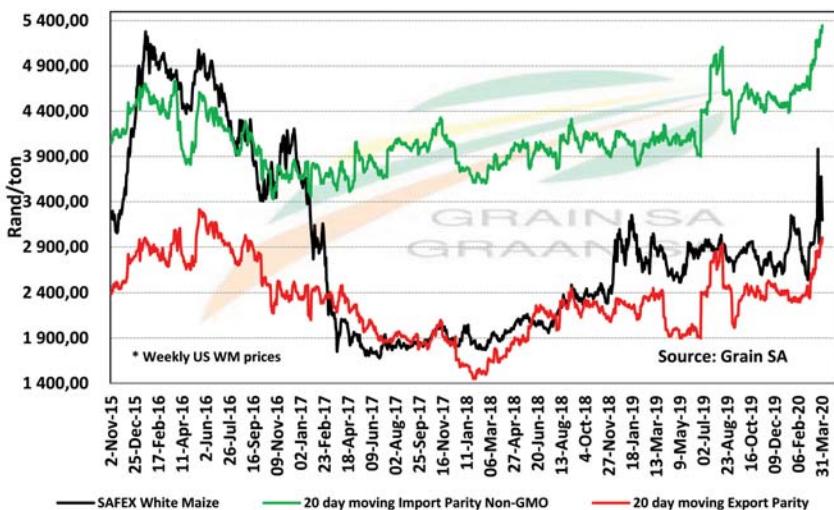
Sesotho, English, Setswana, Sezulu le Seqhotsa.

Articles written by independent writers are the views of the writers and not that of Grain SA.

Tjhai e ntle ya poone...

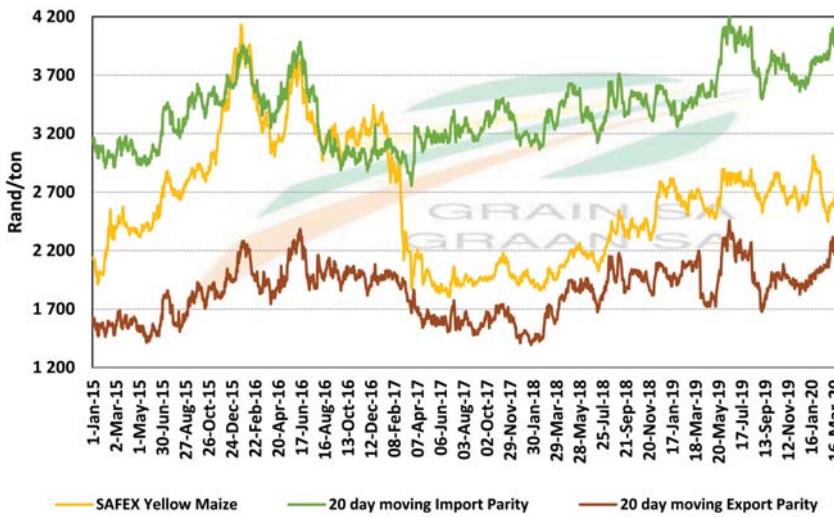
1

Ditheko tsa poone e tshweu ya USA e isitsweng Randfontein.

2

Ditheko tsa poone e tshehla ya USA e isitsweng Randfontein.

moo ho lebelletsweng diperesente tse 83% tsa poone.

PHEPELO LE TLHOKO

Theibole ya 1 e bontsha tlhoko le phepelo ya poone. Thepa e bulang ya 2020/2021 e ka ba tlasenyana ka 60% papisong le sehleng se fetileng, haholoholo ka baka la tlhahiso e tlasenyana ka baka la komello ya 2019. Tlhoko ya selehae e lebelletswe ho ba ditone tse 11 178 500, tse kenyelletsang poone e sebeditsweng ho jewa ke batho, diphoofolo le ho silwa, hammoho le masalla a kgaello le tse ntshitsweng.

Ho eketsa tlhokong kaofela ho teng bongata ba thomello ka ntle ba ditone tse 350 000 tsa dihlahiswa tse sebeditsweng le ditone tse 2 210 000 tsa poone kaofela e

lekanyeditsweng ho romellwa ka ntle sehleng sa mmaraka sa 2020/2021. Qetellong ya sehla sa 2020/2021 mehato ya thepa ya sehla e lekanyetswa ditoneng tse 1 391 993, moo palohare ya bongata bo sebeditsweng, e leng ditone tse 938 875 ka kgwedi, e leng bo tla kganna naha nako e ka etsang kgwedi le halofo.

DITHEKO TSA POONE

Ditheko tsa poone jwalo ka ha di bontshitswe Kerafong ya 1 le Kerafong ya 2 di tsamaya jwalo ka ha di lebelletswe, moo poone e tshweu le e tshehla di leng mohatong wa tekatekano ya thomello ka ntle; hona ho bontsha tebello ya sejothollo se setle sa naha, e leng ho lekaneng bakeng sa ho jewa le ho romellwa ka ntle ho naha.